

1. Sekundární analýzy dat z vybraných sociologických šetření v ČR

Smyslem této kapitoly je ukázat některá relevantní zjištění týkající se prostorové mobility české populace za pracovními příležitostmi vyplývající z analýz sekundárních dat vybraných dostupných datových zdrojů shromážděných Sociologickým datovým archivem Sociologického ústavu AV ČR. Celkem budou uvedeny výsledky čtyř kvantitativních sociologických šetření: jednoho pravidelného omnibusového šetření veřejného mínění na menším vzorku české populace využívajícího metodu kvótního výběru z roku 2003, dvou reprezentativních dotazníkových šetření na náhodném vzorku dospělé české populace z let 1999 a 2003 a jednoho dotazníkového šetření na velkém vzorku populace využívajícího ovšem jen metodu kvótního výběru respondentů z roku 2001.

1.1 Výzkum veřejného mínění – Naše společnost 2003

Výzkum veřejného mínění *Naše společnost* Centra pro výzkum veřejného mínění z května 2003 (dále CVVM 2003) se okrajově zabýval jak prostorovou mobilitou české populace obecně, tak prostorovou mobilitou za pracovními příležitostmi – a to jak ve formě skutečné mobility v minulosti, tak ve formě zamýšlené mobility v budoucnu. Výzkum provedl výzkumný tým CVVM Sociologického ústavu AV ČR. Sběr dat provedla tazatelská síť CVVM. Bylo dotázáno 1.048 osob „reprezentující“ obyvatelstvo ČR starší 15 let (na základě kvótních znaků vytvořených ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001). Kvótními znaky dotázaných byly pohlaví, věk a vzdělání. Územní reprezentativita souboru je dodržena samotnou konstrukcí tazatelské sítě, kde jsou kontrolovanými znaky velikost místa bydliště a regiony (bývalé kraje).

Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že:

- „Stěhování důsledkem změny zaměstnavatele nebo místa pracoviště“ bylo jako důvod stěhování uvedeno pouze u 17 % z celkového počtu respondenty zaznamenaných minulých stěhování v průběhu jejich života. Platí přitom statisticky významný vztah (Pearsonův korelační koeficient 0,416) mezi celkovým počtem stěhování a počtem stěhování za práci; jinými slovy, lidé, kteří se v životě stěhovali více, se také statisticky významně vícekrát stěhovali za práci.²
- Samotné stěhování, resp. skutečnost, že se respondent ve svém životě stěhoval alespoň jednou, je statisticky významně ovlivněno věkem respondenta (alespoň jednou se stěhovali spíše lidé starší, mladí lidé bydlí často ještě s rodiči), rodinným stavem (alespoň jednou se stěhovali spíše lidé sezdání, což rovněž souvisí s věkem respondenta), ale také vzděláním (alespoň jednou se stěhovali statisticky významně více lidé se středním nebo vyšším vzděláním).³
- Lidé, kteří se ve svém životě stěhovali za práci alespoň jednou, jsou statisticky významně vyššího vzdělání, a to i po kontrole věkové hranice nutné pro ukončení vzdělání (35 % respondentů s dokončeným vysokoškolským vzděláním, 23 % respondentů s dokončením středním vzděláním, ale jen 7 % respondentů se základním vzděláním bez věkového omezení; pro respondenty starší 28 let 36 % respondentů s ukončeným vysokoškolským vzděláním, 21 % s dokončeným středním vzděláním a 18 % respondentů s ukončeným základním vzděláním).⁴
- Lidé, kteří se za práci stěhovali alespoň jednou, následně statisticky významně méně v době šetření za práci dojížděli – v místě bydliště pracovalo 62 % z těch, kteří se za práci alespoň jednou stěhovali, a „jen“ 51 % z těch, kteří se za práci nikdy nestěhovali.
- Otázkou je, proč se lidé, kteří nejsou spokojeni se svým zaměstnáním, platem nebo celkovou životní úrovní své domácnosti (okolo 40 % respondentů) neodstěhují do jiného bydliště s lep-

2 Jako důvod pro přistěhování do současného bydliště jsou zpravidla uváděny nejrůznější rodinné důvody – pouze 7 % respondentů, kteří se v životě stěhovali jen jednou, uvádí za důvod pro přistěhování do současného bydliště „pracovní/studijní důvody“, avšak ty uvádí již 9 % z těch, kteří se v životě stěhovali dvakrát, a 15 % z těch, kteří se stěhovali třikrát.

3 Podobně i počet stěhování je vedle proměnných jako věk a rodinný stav významně ovlivněn vzděláním – lidé s vyšším vzděláním se stěhovali častěji než lidé se vzděláním středním a ti častěji než lidé se vzděláním základním. Problémem ovšem je, že výzkum CVVM nedostatečně rozlišuje typy stěhování (první stěhování na koleje nebo z kolejí, od rodičů atd.) a proto z těchto výsledků nelze dělat spolehlivější závěry.

4 Zajímavé je, že 90 % nezaměstnaných lidí účastnících se tohoto výzkumu, se za práci nestěhovalo ani jednou, nicméně četnost nezaměstnaných je velmi nízká (pouze 26 respondentů, 4 % z celkového počtu dotazovaných).

šími pracovními nebo platovými vyhlídkami – stěhovat se v nejbližší době hodlá pouze 10 % z „nespokojených“ ekonomicko aktivních respondentů, což je jen o málo více, než je odhodlání přestěhovat se do jiného bydliště u respondentů se svou prací, platem nebo životní úrovní domácnosti „spokojených“ (7,6 %).⁵ Nespokojenost se zaměstnáním, nespokojenost s platem nebo nízká životní úroveň tak zřejmě nejsou v českém prostředí zdaleka dostatečným důvodem k odstěhování. Naproti tomu nespokojenost se životem v místě bydliště obecně je pro vůli odstěhovat se faktorem statisticky velmi významným – 47 % respondentů nespokojených se životem v místě bydliště se hodlalo v době šetření v nejbližší době odstěhovat oproti 6,5 % respondentů, kteří jsou se životem v místě bydliště obecně spokojeni.⁶

- V případě, že by byl respondent v místě svého bydliště nezaměstnaný, tak by ekonomicko aktivní respondenti (kterých se nezaměstnanost může reálně týkat) hledali spíše konkrétní zaměstnání (62 %) a jen menší část z nich by hledala jakoukoliv práci (36 %). Konkrétně: 80 % ekonomicko aktivních respondentů by v takovém případě přijalo i práci vyžadující zaučení a rekvalifikaci, 67 % ekonomicko aktivních respondentů by přijalo i práci vyžadující práci přesčas, 65 % práci vyžadující vyšší pracovní tempo oproti předchozímu zaměstnání, 57 % práci odpovídající nižší úrovni kvalifikace, 40 % práci vyžadující i práci o víkendech, 36 % práci na zkrácený pracovní úvazek, 34 % práci vyžadující noční práci, 24 % práci placenou hůře, než byl respondent zvyklý, 20 % práci s horšími pracovními podmínkami (horku, nečistotě, hluku), 20 % práci vyžadující delší, například dvouhodinové denní dojíždění a jen 19 % práci vyžadující přestěhování. Řešení nezaměstnanosti přestěhováním bylo obecně mezi respondenty nejméně preferovanou z uvážených alternativ.
- V případě nezaměstnanosti by přijali práci vyžadující přestěhování statisticky významně více lidé svobodní (36 % svobodných oproti 11 % ženatých/vdaných), muži (23 % mužů oproti 15 % žen), respondenti nespokojeni se životem v místě bydliště obecně a, relativně překvapivě vzhledem k výsledkům minulých stěhování, lidé se základním vzděláním (33 % respondentů se základním vzděláním oproti 15 % respondentů se středoškolským vzděláním ukončeným maturitou a 16 % respondentů s ukončeným vysokoškolským vzděláním).

1.2 Reprezentativní výzkum Deset let transformace 1999

Výzkum Deset let transformace z roku 1999 (dále *Transformace 1999*) se zabýval, mimo jiné, též potenciální prostorovou mobilitou za práci v případě ztráty zaměstnání. Výzkum proběhl v září a listopadu 1999 a připravil jej výzkumný tým transformace sociální struktury Sociologického ústavu AV ČR. Terénní sběr dat proběhl ve vlastní režii týmu s využitím propůjčených tazatelských sítí agentur IVVM, Universitas, Amasia a Medián. Data byla sebrána pouze v České republice. Cílovou populací byli lidé ve věku 18–69 let, metodou výběru vzorku byl třístupňový náhodný výběr (výběr obcí se zachováním regionální a velikostní struktury, výběr volebních okrsků a 16 bytových adres v každém z nich a výběr jedince v domácnosti podle Kischových tabulek). Návratnost byla 65,3 %, konečná velikost výběru činila 4.744 respondentů. Soubor byl převážně podle kritérií pohlaví, věk, vzdělání a region.

Jelikož výzkum obsahoval postojové otázky týkající se životního stylu domácnosti a kulturních vzorců, umožnil mnohem lépe než výzkum CVVM 2003 analyzovat vliv těchto faktorů na potenciální mobilitu za práci. Výběrový vzorek dotázaných byl v tomto výzkumu mnohem větší než u výzkumu CVVM 2003, což umožnilo rovněž analýzu podrobnějších třídění. Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že:

- Pokud by respondent ztratil zaměstnání, pak by 87 % ekonomicko aktivních respondentů hledalo práci v oboru a ve svém bydlišti a 63 % ekonomicko aktivních respondentů by hledalo jakoukoliv práci ve svém bydlišti, 54 % respondentů by se pokusilo o rekvalifikaci, 48 % by hledalo příležitostné práce, 41 % by žilo z podpory z nezaměstnanosti, 40 % by využilo času k dalšímu vzdělávání, 40 % respondentů by „hledalo práci ve svém oboru kdekoliv“ (tedy zřejmě i mimo místo svého bydliště), 20 % respondentů by „hledalo jakoukoliv práci kdekoliv“ (tedy opět i mimo místo svého bydliště) a 18 % respondentů by dokonce hledalo i práci v zahraničí. Výzkum *Transformace*

⁵ Jen 24 % z těch ekonomicko aktivních respondentů, kteří nejsou spokojeni se svým zaměstnáním, 8 % z těch, kteří nejsou spokojeni se svým platem, a 12 % z těch, kteří hodnotí životní úroveň své domácnosti za velmi nebo spíše špatnou, by se rádi v nejbližší době odstěhovali. Zbývající „nespokojení“ jako důvod, proč se nechtějí odstěhovat, uvádí zejména skutečnost, že jsou v místě bydliště doma (92 %), že tam mají své známé (94 %) nebo že tam mají dům či byt (90 %).

⁶ Pro úplnost, v úhrnu bylo se životem v místě bydliště obecně spokojeno 70 % respondentů, 66 % ekonomicko aktivních respondentů bylo spokojeno se svým zaměstnáním a 46 % ekonomicko aktivních respondentů bylo spokojeno se svým platem.

1999 bohužel výslovně neuvádí, zda-li by podmínkou práce „kdekoliv“ bylo i přestěhování domácnosti.

- Jen 42 % z těch, kteří připustili, že by v případě nezaměstnanosti hledali práci v oboru „kdekoliv“, uvedli rovněž, že by hledali „kdekoliv“ i jakoukoliv práci, a naopak 85 % z těch, kteří připustili, že by hledali „kdekoliv“ jakoukoliv práci, uvedli, že by rovněž hledali „kdekoliv“ práci v oboru. 57 % dotázaných by nehledalo „kdekoliv“ ani práci v oboru, ani jakoukoliv práci – tedy **přibližně 43 % respondentů v tomto výzkumu připustilo, že by v případě nezaměstnanosti hledali práci „kdekoliv“, tedy zřejmě i mimo své bydliště.**
- Hledat práci v oboru „kdekoliv“ jsou ochotni statisticky významně více **mladší svobodní lidé.**⁷ Ochotu hledat „kdekoliv“ jakoukoliv práci (tedy nikoliv pouze v oboru) věk ani rodinný stav statisticky významně neovlivňuje.
- Hledat práci kdekoliv (ať už v oboru či jakoukoliv práci) by byli ochotni statisticky významně více respondenti z Prahy (48 % respondentů z Prahy by hledalo „kdekoliv“ práci v oboru a 24 % by hledalo „kdekoliv“ jakoukoliv práci), **muži** (44 % mužů práci v oboru, 23 % mužů jakoukoliv práci) a **u práce v oboru respondenti s vyšším vzděláním** (50 % respondentů s ukončeným vysokoškolským vzděláním), zatímco **u jakékoliv práce respondenti se základním vzděláním** (41 % respondentů se základním vzděláním).⁸
- Uvedli jsme, že hledat práci v oboru „kdekoliv“ jsou více ochotni lidé s vyšším vzděláním, sociálním statusem a příjmem. Důležitým faktorem ovšem je, že tito lidé jsou zároveň těmi, kteří uvedli statisticky významně více než ostatní, že spíše či určitě nežijí životním stylem charakteristickým „životem s rodinou a pro rodinu“ (také proto, že mezi nimi převažují svobodní mladí lidé) a že naopak významně více než ostatní žijí životním stylem charakteristickým „nezávislým životem s širším okruhem přátel a známých“ a „pracovním vytížením i mimo běžnou pracovní dobu.“
- Zvláštní okruh otázek tohoto výzkumu se týkal **respondentů, kteří aktuálně jsou nebo v minulosti byli alespoň jednou nezaměstnaní** (13 % respondentů). Zajímavé je, že za nejvýznamnější problém, se kterým se tito respondenti setkávali či setkávají při hledání práce, bylo uvedeno, že nabízená práce byla daleko od bydliště respondenta (42 % respondentů). 81 % bývalých nebo současných nezaměstnaných respondentů by v této situaci přijalo (nebo skutečně přijalo) práci vyžadující rekvalifikaci, 48 % práci vyžadující nižší úroveň kvalifikace nebo dovedností, 45 % práci na zkrácený pracovní úvazek, 44 % práci vyžadující i práci o víkendech, 42 % práci vyžadující i noční práci, 19 % práci vykonávanou v horších pracovních podmínkách, 16 % méně placenou práci a **jen 10 % (nejméně ze všech uváděných alternativ) práci vyžadující přestěhování se.**
- V této skupině respondentů (tedy mezi respondenty, kteří byli nebo aktuálně jsou nezaměstnaní) byli ochotni statisticky významně více se přestěhovat za prací v případě nezaměstnanosti **lidé se středním vzděláním, lidé dosahující dnes středně vysokých a vyšších příjmů, lidé žijící životní styl charakteristický „nezávislým životem s širším okruhem přátel a známých“ a téměř výhradně lidé svobodní a rozvedení a lidé v nižším věku.**

1.3 Reprezentativní výzkum ISSP Národní identita 2003

Výzkum ISSP Národní identita z roku 2003 (dále ISSP 2003) se pro změnu dotazoval, zda-li by se respondent přestěhoval, pokud by tím zlepšil své pracovní nebo životní podmínky. Přirozeně, při takto položené otázce cílem přestěhování není pouze zlepšit své pracovní podmínky, ale také podmínky životní. Sběr dat pro toto šetření provedla společnost SC&C v září a říjnu 2003, šetření bylo připraveno pracovníky Sociologického ústavu AV ČR v rámci mezinárodního projektu ISSP. Výzkum byl reprezentativní, na náhodném vzorku respondentů starších 18 let. Výběr vzorku proběhl opět třístupňovým náhodným výběrem. Velikost vzorku byla 1.276 respondentů, návratnost 52 %.

⁷ 53 % svobodných oproti 37 % ženatých/vdaných respondentů; 50 % respondentů ve věku 18–25 let, 46 % ve věku 26–35 let, 37 % ve věku 36–45 let, 34 % ve věku 46–54 let a 30 % ve věku 55 a více let.

⁸ Z výzkumu vyplynulo, že lidé se základním vzděláním, s nižším příjmem, s nízkým sociálním statusem a s nižší složitostí práce (dle ISCO) jsou statisticky významně více ochotni než ostatní hledat jakékoliv zaměstnání „kdekoliv“ (zejména pak lidé z hornických profesí – 27 %, strojírenství – 23 %, zemědělci a lesníci – 28 %), avšak pokud by nabízená práce odpovídala jejich oboru, pak naopak lidé s nejvyšším vzděláním, s vyšší složitostí práce, s vyšším sociálním statusem a s vyšším příjmem (zejména pak lékaři – 46 %, ekonomové – 42 %, lidé ze společenských věd – 56 %) jsou statisticky významně více ochotni než ostatní přijmout takovou práci „kdekoliv“. Ochota hledat práci v oboru i jakoukoliv práci „kdekoliv“ je nejvíce patrná u respondentů z Prahy, Středočeského a Jihočeského kraje; nejméně pak u respondentů z Jihomoravského a Severomoravského kraje.

Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že:

- 47 % respondentů v případě, pokud by tím zlepšili své pracovní nebo životní podmínky, by bylo ochotno přestěhovat se do jiného města či vesnice uvnitř kraje, kde aktuálně bydlí; 37 % respondentů by bylo ochotno přestěhovat se i do jiného českého kraje; 18 % respondentů odstěhovat se z ČR a 14 % odstěhovat se z Evropy.
- Hlavní překážkou pro stěhování byl vztah k místu bydliště: jen 30 % respondentů majících velmi blízký vztah ke svému městu (32 % majících blízký vztah ke svému kraji) by bylo ochotno se přestěhovat do jiného kraje oproti 60 % respondentů vyjadřující ne moc blízký nebo vůbec ne blízký vztah ke svému městu (50 % respondentů vyjadřujících ne moc blízký nebo vůbec ne blízký vztah ke svému kraji).⁹
- Podobně jako u jiných výzkumů stěhování připouští 55 % **svobodných**, ale jen 33 % ženatých/vdaných, **mladí lidé** (58 % respondentů ve věku 18–25 let), **lidé z velkých měst** (54 % z měst s počtem obyvatel vyšším než 100.000 a 51 % respondentů z Prahy) a **respondenti řadící sami sebe se do střední a vyšší třídy** (43 % respondentů řadících se do střední třídy oproti 28 % respondentů řadících se do dělnické třídy).

1.4 Výzkum Postoje k bydlení 2001

Nejvýznamnějším již provedeným výzkumem v této oblasti, který umožnil relevantněji měřit vliv právního důvodu užívání na potenciální stěhování za prací, byl výzkum Postoje k bydlení z roku 2001 (dále Postoje k bydlení 2001). Jednalo se o svým způsobem ojedinělý souhrnný výzkum postojů české populace k problematice bydlení. Výzkum připravil tým socioekonomie bydlení Sociologického ústavu AV ČR ve spolupráci s Ministerstvem pro místní rozvoj, realizován byl na přelomu června a července roku 2001. Šetření proběhlo formou standardního rozhovoru na vzorku 3.564 osob starších 18 let. Sběr dat zajistila ve všech velikostních kategoriích obcí agentura STEM a finančně jej podpořily Grantová agentura Akademie věd České republiky (grant č. S7028004) a Ministerstvo pro místní rozvoj. Výběr dotazovaných byl proveden metodou kvótního výběru, přičemž kvóty byly stanoveny tak, aby byla zajištěna reprezentativita odpovědí za celou Českou republiku. Kvótní znaky zahrnovaly pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště a právní důvod užívání domu/bytu respondenta. Respondenti ve výzkumu uváděli také svou historii bydlení (dráhy bydlení v minulosti).

Pokud jde o historii bydlení, nejdříve bylo zjišťováno místo bydliště a uživatelské postavení respondenta ve věku 14 let, resp. v roce 1960, pokud se narodil v roce 1946 nebo dříve. Jestliže se od té doby (tj. od 14 let věku, resp. od roku 1960) respondent stěhoval nebo se změnilo jeho uživatelské postavení, měl pro každé stěhování/změnu uživatelského postavení uvést rok změny, místo nového bydliště, nové uživatelské postavení, hlavní důvod stěhování/změny uživatelského postavení, způsob získání nového bydlení, způsob získání finančních prostředků nezbytných k pořízení nového bydlení (pokud byly třeba) a zhodnocení, zda si stěhováním/změnou uživatelského postavení celkově polepšil nebo pohoršil. Z uvedeného je zřejmé, že nebyly sledovány „celé“ dráhy respondentů od narození, ale až od věku 14 let (případně více než 14 let u osob narozených před rokem 1946). Důvodem byla nutnost udržet rozsah dotazníku a délku trvání jednoho rozhovoru v přijatelných mezích s ohledem na finanční a lidské zdroje, které byly k realizaci výzkumu vyčleněny.

Jak vyplývá z tabulky 1, 29 % respondentů uvedlo, že se v období let 1960–2001 nikdy nestěhovalo, a 89 % respondentů uvedlo, že se v tomto období nikdy nestěhovalo z důvodu nalezení nového zaměstnání nebo přiblížení se místu práce či školy. Z celkového počtu minulých stěhování (tedy po vyloučení těch respondentů, kteří se nikdy nestěhovali ani jednou) v období let 1960–2001 (3.810 stěhování) bylo nalezení nového zaměstnání nebo přiblížení se místu práce či školy jako hlavní důvod pro stěhování uvedeno pouze u 453 stěhování, tedy u 12 % stěhování.

Součástí výzkumu byl dotaz, zda-li by respondenta, bez ohledu na jeho dnešní konkrétní situaci, přimělo ke stěhování, kdyby byl nebo měl být v jeho současném bydlišti dlouhodobě bez zaměstnání (tj. otázka na zamýšlenou migraci za prací v případě nezaměstnanosti). 43 % ekonomicko aktivních respondentů odpovědělo na tuto otázku rozhodně ano nebo spíše ano. Tento výzkum jako první ze zmí-

⁹ Velmi blízký vztah ke svému městu přitom má 47 % respondentů a dalších 41 % respondentů má ke svému městu blízký vztah (analogicky velmi blízký vztah ke svému kraji má 33 % respondentů a dalších 50 % respondentů má ke kraji vztah blízký.

Tabulka 1: Počet všech stěhování a počet stěhování za prací v letech 1960 – 2001

Počet stěhování	Absolutní četnosti	Relativní četnosti (%)	Kumulativní relativní četnosti (%)	Absolutní četnost stěhování za prací	Relativní četnosti stěhování za prací (%)	Kumulativní relativní četnosti stěhování za prací (%)
0	947	28,8	28,8	2932	89,1	89,1
1	1418	43,1	71,9	287	8,7	97,8
2	569	17,3	89,2	58	1,8	99,6
3	236	7,2	96,4	7	0,2	99,8
4	83	2,5	98,9	4	0,1	99,9
5	24	0,7	99,6	–	–	–
6	7	0,2	99,8	1	0,0	100,0
7	2	0,1	99,9	1	0,0	100,0
8	1	0,0	99,9	–	–	–
9	1	0,0	99,9	–	–	–
10	1	0,0	99,9	–	–	–
11	1	0,0	100,0	–	–	–
Celkem	3.290	100,0		3.290	100,0	

Zdroj: Postoje k bydlení v ČR 2001. N = 3.290.

Tabulka 2: Ochota stěhování v případě nezaměstnanosti podle právního důvodu užívání bytu/domu (řádková %)

Právní důvod užívání bytu/domu	stěhování			
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne
Vlastník, spoluvlastník RD	6,9	18,8	40,5	33,7
Vlastník, spoluvlastník bytu	13,6	29,6	40,4	16,4
Družstevník	10,2	34,0	37,9	17,9
Nájemník obecního bytu	14,9	40,1	36,1	8,9
Nájemník soukromého bytu	26,5	39,8	25,3	8,4
Člen domácnosti vlastníka nebo družstevníka	19,4	39,8	28,0	12,8
Člen domácnosti nájemníka	19,7	43,5	25,9	10,9

Zdroj: Postoje k bydlení v ČR 2001. N = 2.310, vybráni byli pouze ekonomicko aktivní respondenti, vynechány byly navíc kategorie jiného (přechodného) bydlení a nájemního bydlení ve služebním bytě z důvodu malého počtu respondentů.

něných výzkumů mohl, i díky svému specifickému zaměření, jednoznačně potvrdit úzkou vazbu mezi právním důvodem užívání bytu a ochotou se přestěhovat v případě nezaměstnanosti. Právní důvod užívání byl dotazován tak, že respondenti bez přímého titulu k obývané nemovitosti (vlastnického poměru, nájemní smlouvy) byli sledováni ve zvláštních kategoriích (jinými slovy, lidé žijící v rodině vlastníka nebyli automaticky zařazováni do vlastnického právního důvodu užívání). **Vliv právního důvodu užívání bytu na ochotu stěhovat se za prací v případě dlouhodobé nezaměstnanosti je statisticky velmi významný, ale může být přirozeně vlivem zprostředkovaným.** Platí tedy, jak ukazuje tabulka 2, že vlastníci (a zejména pak vlastníci rodinných domů), významně méně uvažují o stěhování v případě dlouhodobé nezaměstnanosti než nájemníci (a zejména pak méně než nájemníci v bytech soukromých pronajímatelů).

Tento výzkum rovněž umožnil testovat hypotézu, zda-li ochotu přestěhovat se v případě nezaměstnanosti ovlivňuje fakt, jaké nájemné platí respondenti v nájemních bytech, resp. ti ekonomicko aktivní

Tabulka 3: Ochota stěhování v případě nezaměstnanosti podle typu placeného nájemného (řádková %)

Typ nájemného	stěhování			
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne
Smluvní nájemné	25,0	43,3	24,2	7,5
Regulované nájemné – základní	15,0	35,6	40,6	8,9
Regulované nájemné – věcně usměrňované	23,1	46,2	20,5	10,3

Zdroj: *Postoje k bydlení v ČR 2001*. N = 339, vybráni byli pouze ekonomicko aktivní respondenti, vynechány byly navíc kategorie jiného (přechodného) bydlení a nájemního bydlení ve služebním bytě z důvodu malého počtu respondentů.

respondenti, kteří jsou přímo uvedeni v nájemní smlouvě. I tento vztah se ukázal být jako statisticky významný, avšak počet hodnocených respondentů byl již relativně malý (tabulka 3). Největší rozdíl byl přirozeně mezi těmi, kteří uváděli, že platí smluvní nájemné, a těmi, kteří uváděli, že platí základní regulované nájemné – typ placeného nájemného tak statisticky významně ovlivňuje ochotu přestěhovat se za práci v případě dlouhodobé nezaměstnanosti.¹⁰ Vzhledem k malému vzorku respondentů nemůže být ovšem tento závěr zcela spolehlivě potvrzen.

Ochota přestěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti je přirozeně, jako v jiných výzkumech, ovlivněna statisticky významně **rodinným stavem** (68 % ekonomicko aktivních svobodných respondentů oproti 37 % ženatých/vdaných respondentů by byli ochotni se v takovém případě přestěhovat), **věkem** (65 % ve věku 18–28 let, 47 % ve věku 29–38 let, 36 % ve věku 39–49 let, 29 % ve věku 50 a více let by byli ochotni se přestěhovat) a **pohlavím** (50 % mužů). Vliv **vzdělání** byl tentokrát sice statisticky významný, ale nikoliv lineárně, resp. významně vyšší ochotu přestěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti artikulovali jak lidé se základním vzděláním, tak lidé s vysokoškolským vzděláním.

Abychom mohli zjistit, zda-li má právní důvod užívání bydlení „čistý“ statisticky významný vliv na ochotu přestěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti, bylo nutné tento vliv „očistit“ od všech ostatních podstatných skrytých (zprostředkovaných) vlivů. V prvním kroku bylo využito metody lineární regrese, i když ta, vzhledem k malému počtu kategorií závislé proměnné, nebyla zcela nejvhodnější. Bylo testováno několik regresních modelů, odstraněna kolinearita vzájemně korelovaných vysvětlujících proměnných. Právní důvod užívání bytu/domu (vstupující do modelu v separátních dichotomických dummy proměnných) vždy podstatným způsobem zvýšil vysvětlenou varianci modelu. Výsledný model vysvětlující 16,5 % variance (upravený R²) závislé proměnné uvádí tabulka 4.

Závislou proměnnou byla ochota přestěhovat se v případě nezaměstnanosti (ve 4 kategoriích); statisticky významnými vysvětlujícími proměnnými se staly, vedle různých typů právního důvodu užívání bydlení, též věk respondenta, pohlaví respondenta, dosažitelnost místa práce (měřená ve 4 kategoriích), faktor kvality okolního prostředí, kde respondent bydlí (vytvořený pomocí faktorové analýzy na celé baterii proměnných hodnotících kvalitu okolního prostředí), dummy proměnná rodinného stavu (zda-li je respondent(ka) ženatý/vdaná), dummy proměnná vzdělání (zda-li má respondent ukončené vysokoškolské vzdělání) a regionální dummy proměnné (zda-li je respondent z Jihomoravského nebo Zlínského kraje). Znaménko u standardizovaného koeficientu regresní rovnice (beta) v tabulce uvádí směr vlivu dané proměnné na proměnnou závislou – ochotu se přestěhovat v případě dlouhodobé nezaměstnanosti.

Metoda regresního modelování *stepwise* ukazuje, jak jsou do modelu postupně přibírány jednotlivé proměnné dle výše svého vlivu na závislou proměnnou: jako první a nejdůležitější faktor si model vybral právě skutečnost, zda-li je či není respondent vlastníkem rodinného domu. Další proměnné přibíral do modelu dle následujícího seřazení podle jejich významu: věk, respondent žije v ostatních (přechodných) formách právního důvodu užívání, pohlaví, rodinný stav, respondent žije v soukromém nájemním bytě, respondent žije v obecním nájemním bytě, vzdělání, jednotlivé kraje bydliště respondenta a na závěr dosažitelnost místa práce a faktor kvality okolního prostředí. V tomto pořadí byly také jednotlivé vysvět-

10 33 % nájemníků uvedlo, že platí smluvní nájemné – vzhledem k výsledkům z posledního censu z roku 2001, privatizaci obecních bytů v průběhu transformace a také vzhledem k srovnání podílu soukromého nájemního bydlení na bytovém fondu v roce 2001 s tímto podílem v roce 1991 (během deseti let se fond soukromých nájemních bytů podstatně zvýšil) nemusí být tento údaj zavádějící. Údaj o typu placeného nájemného (stejně jako údaj o jeho výši) je však z důvodu obtížného dotazování nutné brát opatrně.

Tabulka 4: Lineární regresní model – ochota stěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti (závislá proměnná)

Vysvětlující proměnné	Standardizovaný koeficient Beta	t	Významnost
Je vlastníkem, spoluvlastníkem rodinného domu	-0,176	-7,635	0,000
Věk respondenta	-0,195	-8,738	0,000
Žijící v přechodných formách právního důvodu užívání bytu/domu	0,091	4,638	0,000
Respondent je muž	-0,064	-3,341	0,001
Je ženatý/vdaná	-0,078	-3,532	0,000
Je nájemníkem v soukromém nájemním bytě	0,062	3,150	0,002
Je nájemníkem v obecním bytě	0,056	2,717	0,007
Má vysokoškolské vzdělání	0,058	2,995	0,003
Bydlí ve Zlínském kraji	-0,048	-2,472	0,014
Bydlí v Jihomoravském kraji	-0,045	-2,353	0,019
Dosažitelnost místa práce	-0,042	2,171	0,030
Faktor kvality okolního prostředí	-0,043	2,127	0,034

Zdroj: Postoje k bydlení v ČR 2001. N = 2.310, vybráni byli pouze ekonomicko aktivní respondenti.

Tabulka 5: Logistický regresní model – ochota stěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti dichotomicky (závislá proměnná)

Vysvětlující proměnné	B	Exp (B)	Významnost
Je vlastníkem, spoluvlastníkem rodinného domu	-0,756	0,470	0,000
Věk respondenta	-0,036	0,964	0,000
Žijící v přechodných formách právního důvodu užívání bytu/domu	1,025	2,787	0,001
Pohlaví respondenta (muž – 1, žena – 2)	-0,397	0,672	0,000
Je ženatý/vdaná	-0,476	0,621	0,000
Je nájemníkem v soukromém nájemním bytě	0,689	1,991	0,008
Je nájemníkem v obecním bytě	0,338	1,402	0,025
Má vysokoškolské vzdělání	0,472	1,603	0,002
Bydlí ve Zlínském kraji	-0,447	0,640	0,039
Bydlí v Jihomoravském kraji	-0,453	0,636	0,005
Faktor dosažitelnosti	-0,131	1,140	0,006
Faktor kvality okolního prostředí	-0,140	1,150	0,005

Zdroj: Postoje k bydlení v ČR 2001. N = 2.310, vybráni byli pouze ekonomicko aktivní respondenti.

lující proměnné řazeny v tabulce 4. Model byl přirozeně testován pouze na podsouboru ekonomicko aktivních respondentů.

Jelikož klasický lineární regresní model (regrese metodou nejmenších čtverců) je vhodné použít zejména pro závislé spojité proměnné, je otázkou, zda-li 4 byt na sebe spojitě navazující kategorie závislé proměnné „stěhování“ jsou dostatečné pro tento způsob modelování. Pro kontrolu výsledků byla proto provedena binární logistická regrese, při které byla závislou proměnnou dichotomická proměnná odkazující k ochotě či neochotě se přestěhovat v případě nezaměstnanosti (kategorie určitě ano a spíše ano byly sloučeny do jedné nové kategorie a kategorie spíše ne a určitě ne byly sloučeny do druhé nové kategorie). Výsledný model (tabulka 5) byl velmi podobný modelu lineární regrese, dosáhl Nagelkerke $R^2 = 0,212$ a 67,4 % predikcí bylo správných (při cut value 0,5). Závislá proměnná nabírá hodnoty 1, pokud je respondent ochotný se přestěhovat, a 0, pokud ochotný se přestěhovat není. Namísto proměnné „dostup-

Tabulka 6: Logistický regresní model – ochota stěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti dichotomicky (závislá proměnná) pro respondenty žijící v nájemním bydlení

Vysvětlující proměnné	B	Exp (B)	Významnost
Věk respondenta	-0,036	0,965	0,001
Faktor dosažitelnosti	0,361	1,435	0,006
Platí regulované nájemné	-0,595	0,551	0,009

Zdroj: *Postoje k bydlení v ČR 2001*. N = 339, vybráni byli pouze ekonomicko aktivní respondenti, vynechány byly navíc kategorie jiného (přechodného) bydlení a nájemního bydlení ve služebním bytě z důvodu malého počtu respondentů.

nost místa zaměstnání“ vybrala logistická regrese celý faktor dosažitelnosti měřící nejen dosažitelnost místa zaměstnání, ale také obchodů, lékařské péče, škol a kulturních zařízení (vzniklý podobně jako faktor kvality okolního prostředí pomocí faktorové analýzy). Právní důvod užívání k bytu/domu se opět ukázal být jako jeden z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících zamýšlenou ochotu stěhovat se v případě nezaměstnanosti za prací.

Pro respondenty mající právní titul v oblasti nájemního bydlení (nájemníci obecních, soukromých a služebních nájemních bytů) a v případě použití pouze dichotomické proměnné pro stěhování (buď ano nebo ne) a binárního logistického modelu, se ukázal být i typ placeného nájemného statisticky významným faktorem (Nagelkerke $R^2 = 0,104$, 62,4 % predikcí bylo správných při hodnotě cut off 0,5) (tabulka 6). Je tedy možné říci, že vliv právního důvodu užívání bytu či domu stejně jako typ placeného nájemného zůstaly podstatnými faktory ovlivňujícími rozhodování o stěhování v případě nezaměstnanosti i po kontrole vlivu od jiných statisticky významných faktorů.

1.5 Závěr ze sekundární analýzy datových souborů

Vliv podmínek v oblasti bydlení, zejména pak vliv právního důvodu užívání k bytu či domu, na skutečné či potenciální stěhování Čechů za prací, mohl být podrobněji testován pouze na datech ze sociologického výzkumu *Postoje k bydlení 2001*. Analýza dat statistickou významnost vlivu typu bydlení (stejně jako částečně též významnost vlivu typu placeného nájemného) na ochotu stěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti v budoucnu potvrdila, a to i po „očistění“ od vybraných ostatních šetření zjištělých významných vlivů. Modely ovšem stále nevysvětlují podstatnou část variance závislé proměnné, tedy ochoty přestěhovat se v případě dlouhodobé nezaměstnanosti (zamýšlené mobility). Nevysvětlené variance je tolik, že není bohužel možné na základě zjištěných údajů udělat zcela konečný závěr.

Důvodem pro tak vysoký podíl nevysvětlené variance je zřejmě skutečnost, že ochotu stěhovat se za prací ovlivňuje vedle „objektivních“ měřítek (věk, rodinný stav, typ bydlení) též množství subjektivních hodnotových postojů, referenčních vzorců chování, vzorců chování ve specifických kulturně či prostorově definovaných segmentech sociálního života nebo množství a vliv minulých zkušeností – ty ovšem nebyly daným výzkumem zaznamenávány. Lidé se stěhují obecně jen relativně málo, poněvčas pouze jednou v životě při zakládání rodiny či osamostatnění se od původní rodiny. Z celkového počtu všech zaznamenaných stěhování v průběhu života (resp. od roku 1960) jich jen 17 % dle výzkumu CVVM 2003 (resp. 12 % dle výzkumu *Postoje k bydlení 2001*) bylo uskutečněno z důvodu změny zaměstnavatele nebo místa pracoviště (resp. z důvodu nalezení nového zaměstnání nebo přiblížení se místa práce či školy). Tento „smutný“ výsledek dotazování potvrzuje i statistika migrace domácností vycházející z migračních dat Českého statistického úřadu, která byla podrobněji analyzována v prvním díle studie. Češi se prokazatelně stěhují v případě, kdy jsou nespokojeni se životem v místě bydliště obecně, ale nespokojenost se zaměstnáním, platem či životní úrovní domácností není ještě rozhodujícím impulsem pro stěhování (CVVM 2003).

Pokud jde o zamýšlené stěhování za prací v budoucnu (zamýšlenou migraci za prací, zamýšlenou prostorovou mobilitu za prací), pak výsledky z různých výzkumů nejsou zdaleka konzistentní. Z výše uvedených výsledků šetření vyplývá, že v případě nezaměstnanosti by přijalo 19 % ekonomicko aktivních respondentů takové zaměstnání, které by vyžadovalo přestěhování (CVVM 2003), resp. 43 % ekono-

micko-aktivních respondentů by hledalo práci „kdekoliv“ (*Transformace 1999*), resp. 43 % ekonomicko-aktivních respondentů by bylo ochotných přestěhovat se (*Postoje k bydlení 2001*). Je přirozené, že údaje o postoji týkající se zamýšlené migrace za prací v budoucnu, tedy odhadu reakce na nějakou událost, která v dané chvíli vůbec nemusí být pravděpodobná, vykazují mezi různými výzkumy daleko větší variabilitu než údaje o skutečné migraci lidí za prací. Bohužel však v českém prostředí nelze, alespoň nikoliv z migračních dat Českého statistického úřadu, zjistit vliv právního důvodu užívání bydlení (resp. podmínek bydlení obecně) na skutečnou migraci domácností. Pokud tedy chceme zjistit, zda-li podmínky bydlení mají nějaký významný vliv na migrační chování, nezbyvá, než tento vliv měřit na zamýšlené migraci za prací v budoucnu. V tomto případě však jednoduché frekvence odpovědí významně ztrácí na své vypovídací síle, jelikož vyjádření této ochoty může být do velké míry ovlivněno kontextem samotného dotazování (strukturou a náročností dotazníku, strukturou a náročností otázky a jině).

Je důležité, že otázka na stěhování nebyla ve výzkumech nikdy položena stejným způsobem. V případě výzkumu CVVM 2003 nebylo jasné, zda-li by respondent mohl zůstat pracovat ve svém oboru, v případě výzkumu *Transformace 1999* nebylo jasné, zda-li práce „kdekoliv“ automaticky znamená přestěhování se nebo jen delší dojížďku do práce a v případě výzkumu *Postoje k bydlení 2001* byla zdůrazněna „dlouhodobost“ nezaměstnanosti. V případě výzkumu CVVM 2003 a výzkumu *Transformace 1999* bylo stěhování za prací jednou z možných variant řešení problému nezaměstnanosti (zařazené do baterie alternativních odpovědí), zatímco v případě výzkumu *Postoje k bydlení 2001* byla ochota stěhovat se za prací v případě nezaměstnanosti zjišťována samostatnou otázkou.

Lidé s nejvyšším vzděláním, s vyšší složitostí práce, s vyšším sociálním statutem a s vyšším příjmem jsou například ochotni statisticky významně více než jiní v případě nezaměstnanosti hledat práci „kdekoliv“ (tedy se zřejmě i stěhovat), pokud by mohli zůstat pracovat ve svém oboru. Naopak lidé se základním vzděláním, s nižším příjmem, s nízkým sociálním statutem a s nižší složitostí práce jsou statisticky významně více než ostatní ochotni hledat „jakoukoliv práci kdekoliv“ (*Transformace 1999*). Ve výzkumu CVVM 2003 byla ochota se za prací v případě nezaměstnanosti přestěhovat statisticky významně více spojena se základním vzděláním – je proto možné, že otázka z výzkumu CVVM 2003 byla spíše chápána ve významu „jakékoliv práce“ než ve významu stejné práce (v oboru), jen na jiném místě. V případě výzkumu *Postoje k bydlení 2001* nebyly respondentovi nabízeny žádné jiné alternativy řešení případné nezaměstnanosti (což mohlo psychologicky ovlivnit respondentovu odpověď, jelikož si nemohl alternativu přestěhování do jiného bydliště srovnat okamžitě s jinými alternativami řešení této situace); navíc byla, jak jsme uvedli, zdůrazněna nezaměstnanost dlouhodobá. Ze všech výše uvedených důvodů je pravděpodobné, že ani jeden z uvedených výsledků (tedy podíl českých lidí ochotných se stěhovat v případě nezaměstnanosti) není možné považovat za „vhodnější“ nebo „spolehlivější“ než jiný.

Na druhou stranu vliv jednotlivých faktorů na zamýšlenou migraci za prací v případě nezaměstnanosti byl relativně stabilní: ve všech případech byla ochota stěhovat se v případě nezaměstnanosti statisticky významně vyšší mezi respondenty svobodnými, mladšími, muži, lidmi z větších měst, lidmi žijícími spíše nezávislý život s širším okruhem přátel a lidmi nespokojenými s životními podmínkami v dosavadním bydlišti. Vliv vzdělání byl rovněž významný, přičemž ochota stěhovat se za prací byla vyšší mezi lidmi s vyšším vzděláním, ale také mezi lidmi se základním vzděláním (tento vliv tedy nebyl lineární). Prokazatelně se rovněž ukázalo, že podmínky bydlení (resp. právní důvod užívání bydlení) mají na ochotu stěhovat se v případě nezaměstnanosti statisticky velmi významný vliv a tento vliv přetrvává i v případě testování všech významných vlivů najednou – finální regresní model však vysvětlil poměrně málo z celkové variance závislé proměnné a proto jej ještě nelze považovat za přesvědčivý.

Vedle nezaměstnanosti existuje ještě i jiná životní situace, kdy domácnosti zpravidla zvažují stěhování za prací, a to v případě, kdy by mohlo dojít ke zlepšení pracovních podmínek (platových podmínek, ale také pracovních podmínek obecně). Tuto variantu potenciálního stěhování sledoval pouze výzkum ISSP 2003 (47 % respondentů by se přestěhovalo v rámci kraje a 37 % respondentů bylo ochotno přestěhovat se i do jiného kraje), avšak stěhování bylo v otázce spojeno nejen se zlepšením pracovních, ale také se zlepšením životních podmínek. Tato otázka zazněla též v mezinárodním výzkumu HWF (*Households, Work and Flexibility*) z roku 2001, který ovšem nebyl ve chvíli vytváření této studie uvolněn pro datové analýzy a je možné vyjít pouze z vydaných publikací. Respondenti v několika evropských zemích byli dotazováni, zda-li by byli ochotni přestěhovat se, pokud by jim bylo nabídnuto místo s dvojnásobným platem. Dle studie *Lidské zdroje 2003 (2003)* by bylo v ČR ochotno přestěhovat se (zřejmě souhrn odpovědí určitě a spíše ano) 26 % dotázaných, zatímco v Maďarsku 27 % dotázaných, v Nizozemí 29 % dotázaných, v Belgii 36 % dotázaných a ve Velké Británii dokonce polovina dotázaných.